

Meesters van de mening

door Rosalie van Luyk

“Il n'y a d'opinion que de ce qu'on ne connaît pas.” – Gabriel Marcel, *Du refus à l'invocation* (1940)¹

Onlangs mocht iedereen in de Volkskrant² kennis nemen van een brief van Geert Wilders die de Koran vergelijkt met *Mein Kampf* en zijn nieuwe missie “dat ellendige boek te laten verbieden” presenteert. Aan de vergelijking met *Mein Kampf* namen lezers de meeste aanstoot, zo blijkt uit de daaropvolgende discussies die over het internet vliegen, waarbij Wilders niet zelden “terug wordt beledigd”. Spannend is de vraag of Wilders zich met de woorden “Dit boek zet aan tot haat” schuldig maakt aan wat hij bekritiseert.³ Of kan hij zich beroepen op de vergaande vrijheid van meningsuiting die tot doel heeft het politieke debat te verrijken?

Daarmee samen hangt het tweede aspect van mijn betoog. Het orakel Wilders voorspelt het boek te verbieden “zoals ook *Mein Kampf* verboden is” en dat laat net als de reacties daarop zien dat hij niet de enige is die ervan uitgaat dat het zomaar kan. Met wat kennis van ons rechtsstelsel, echter, kunnen we de in zijn brief geventileerde missie als prietpraat bestempelen.

Wie zich verdiept in de relevante nationale en Europese rechtspraak, komt er al snel achter dat het niet eens zo eenvoudig is een mening te hebben.

Smijten met rechten!

Het is een misvatting dat we alles mogen zeggen. In de discussie over de uitlatingen van Wilders wordt gesmeten met rechten. De een heeft het recht op vrije meningsuiting, de ander op respect en dat terwijl het ene recht niet mag worden gebruikt om het ander teniet te doen. Wel kan het worden beperkt en moeten bepaalde inbreuken worden geduld: een voortvloeisel van samen leven. De vrijheid van meningsuiting beschermt bijvoorbeeld niet de ontkenning van historische feiten zoals de Holocaust⁴, noch is het een vrijbrief voor beledigingen.

De vrijheid van meningsuiting is gewaarborgd in artikel 10 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (RVRM)⁵ en vertelt in lid 1: “*Een ieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden [...] te verstrekken, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen. [...]*”

De vrijheid van meningsuiting is een hoeksteen van onze pluriforme samenleving en levendige democratie. Dat laatste moge verwijzen naar het geciteerde eerste lid. Het leven in een pluriforme samenleving betekent volgens het tweede lid van artikel 10 dat onze vrijheid kan worden ingedamd door “*bepaalde voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn*”. Het belang van de beperking kan liggen in o.a. “*de openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden*

¹ Een echte mening heeft men alleen over iets waarvan men geen verstand heeft.

² De Volkskrant d.d. 8 augustus 2007, te raadplegen op <http://www.volkskrant.nl/binnenland/article451302.ece/>.

³ Tegen hem is inmiddels een stroom van aangiftes gedaan vanwege het aanzetten tot haat, meldde het AD op 17 augustus j.l.

⁴ EHRM 23 september 1998 (Lehideux en Isorniz – Frankrijk) in “Nota grondrechten in een pluriforme samenleving”, Kamerstukken II, 2003-2004, 29 614, nrs. 1 en 2.

⁵ Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

en strafbare feiten, de bescherming van goede zeden en de bescherming van de rechten van anderen”.

De uitoefening het recht van meningsuiting brengt dus verantwoordelijkheden mee: het is geven en nemen. Wat genomen wordt moet *noodzakelijk* zijn, bovendien door een middel dat *proportioneel en geschikt is voor het beoogde doel*. Wat in welk geval aan die eisen voldoet, is een zaak van de overheid, met inachtneming van de rechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). De jurisprudentie blijkt een ingewikkeld web gesponnen door de meesters in de rechten, waarin de gewone sterveling verstrikt raakt.

Discriminatie

In het geval van aanzetten tot discriminatie bijvoorbeeld mag iemand strafrechtelijk worden veroordeeld als de aard van de uitlatingen, de onderlinge samenhang en de context daartoe aanleiding geven. Racistische beledigingen zoals gezongen in de *Hirsi Ali Diss* genieten geen bescherming.⁶ De rapgroep DHC die met het nummer dreigde de nek van de parlementariër te breken en haar o.a. een – excusez les mots - “kankerhoer en kontelikker” noemde, werd veroordeeld. Wél mocht journalist en historicus Giniewski in het artikel “De duisternis van de dwaling” (in: *Le Quotidien de Paris*) stellen dat de Kerk schuldig was aan het leggen van een “een voedingsbodem waarin de idee en de verwezenlijking van Auschwitz konden ontkiemen”. Zijn veroordeling wegens discriminerende laster door de Franse overheid vormde een schending van ‘s schrijvers vrijheid van meningsuiting.⁷ Belangrijke omstandigheid was dat het niet Giniewskis bedoeling was een religieuze groep aan te vallen.

Onfatsoenlijk en ontoelaatbaar

Wordt een nodeloos kwetsende uiting gedaan, dan kán sprake zijn van een strafbaar feit. *Onfatsoenlijke* uitlatingen daarentegen, hoe kwetsend ook, zijn niet strafbaar. Uitlatingen die *ontoelaatbaar* zijn weer wel. De grens tussen onfatsoenlijk en strafbaar is wazig: nodeloos beledigend is niet het roepen van “homo”.⁸ Het verspreiden van pamfletten met de tekst dat de burgermeester een laffe fraudeur is, is dat wel.⁹ De grens is even veranderlijk als de tijdsgeest. Was decennia geleden het laten van een wind naar een politieagent nog een belediging, zo moet laatstgenoemde zich nu laten welgevallen te worden uitgemaakt voor “klootzak”. In combinatie met “Fuck je moeder ook” ligt dat weer anders, leert een andere uitspraak.¹⁰

Religie en belediging als doel

Een beetje beledigen moet dus kunnen in een democratie. Maar opmerkingen over religie kunnen al snel als kwetsend, of zelfs *nodeloos beledigend* worden ervaren, omdat zij het wezen van de mens raken. Ook dat heeft men te dulden.¹¹ Illustratief is de bestraffing van de Turkse schrijver I.A. wegens belediging van de profeet Mohammed. De veroordeling van de schrijver werd onlangs door het EHRM beoordeeld als een beperkende maatregel die de toets van Artikel 10 lid 2 (noodzakelijk, proportioneel en geschikt) kon doorstaan. Het ging hier om een roman getiteld “God, de Religie, de Profeet en het Heilige Boek”. De auteur stelde o.m. dat Mohammed seksueel contact met een overleden mens of een dier geen probleem vindt.¹² Het Hof legde uit dat religieuze gemeenschappen niet in absolute zin kunnen worden beschermd tegen elke vorm van kritiek, maar wanneer uitingen choquerend en provocatief

⁶ Meryem Aksu, “Grote woorden, kleine daden”, NJB Afl. 2004/34.

⁷ EHRM 31 januari 2006 (Giniewski – Frankrijk) NJ 2007, nrs. 198-200.

⁸ Rechtbank ’s-Hertogenbosch 21 augustus 2007, LJ-Nummer: BB2083 te raadplegen op www.rechtspraak.nl.

⁹ Rechtbank ’s-Hertogenbosch 25 oktober 2005 LJ-Nummer: AU4884.

¹⁰ Gerechtshof Arnhem 12 juli 2007, LJ-Nummer: BA9474.

¹¹ EHRM, 20 september 1994 (Otto-Preminger-Instituut – Oostenrijk) NJ 1995, nr. 366, m.nt. EJD.

¹² EHRM, 13 september 2005 (I.A. – Turkije) NJB 2005, nr. 55.

zijn en bovendien belediging als doel hebben, de situatie kan ontstaan dat gelovigen zich *terecht* gekwetst voelen.

Zetten we de zaak Giniewski, waarin kritiek werd gegeven op een aspect van de godsdienst (bevorderen van antisemitisme) tegenover de I.A.-zaak, waarin een aanval op de godsdienst als zodanig werd gedaan door te stellen dat er iets mis is met de moraal, dan lijkt na onderzoek gewezen kritiek op standpunten van een religie meer bescherming verdient dan het verwerpen van de religieuze moraal als geheel.

Nodeloos en het publieke debat

Met de wetenschap dat er een juridisch *nodeloos beledigend* en *nodig beledigend* bestaan, komen we aan bij het publieke debat. Gaat het om het publieke debat, wederom een kenmerk van de democratie, dan zijn weinig beperkingen op het recht op vrije meningsuiting toegestaan, behalve waar het onnodig grievende uitlatingen betreft of wordt opgeroepen tot haat.¹³ Met het excuus bij te dragen aan het debat, ben je er nog niet; meer aspecten spelen een rol.

Vorm en forum

Uit de Straatsburgse jurisprudentie kunnen we destilleren, dat betekenis toekomt aan de vorm waarin beledigende uitingen worden gegoten. Interessant is bijvoorbeeld de zaak van de **Turkse schrijver** Alinak. Alinak schreef een roman getiteld “The heat of Şiro”, gebaseerd op het gebeurde in voormalig Koerdistan, in het Zuidoosten van Turkije. De hoofdpersoon zegt tegen een vriend dat hij om tirannen een voorbeeld te geven “het hoofd van de veiligheidstroepen wil oppakken, van zijn kleren ontdoen, afranselen, met een touw om zijn nek naakt rond Ankara jagen, villen en vullen met zout”. Zijn vriend zegt daarop: “Alleen als allen in opstand komen kan de tirannie worden bestreden”. Alinak, de schrijver, wordt in Turkije veroordeeld wegens het aanzetten tot haat en discriminatie op grond van etnische identiteit. Het EHRM vindt dat de Turkse staat Alinaks recht op meningsuiting heeft geschonden. Het feit dat de uitingen werden gedaan in een *literair werk* is doorslaggevend. “Het is een vorm van artistieke expressie die een relatief klein publiek zal bereiken vergeleken met de massamedia.”¹⁴ Een klein publiek wordt dus verondersteld “limited impact” te hebben op de politieke situatie.

Uit een vergelijking van deze zaak over politiek, met het boek van I.A. waarin Mohammeds moraal discutabel werd gesteld, concludeert mediajurist Dommering¹⁵ dat de literaire vorm “aanstootgevende politieke expressie” wel kan rechtvaardigen, maar “religieuze belediging” niet.

Verder blijkt een uitlating in een interview met een journalist¹⁶ anders te worden beoordeeld dan een kunstwerk. In dit licht bezien is de vrijspraak van de Rotterdamse kunstenaar, die op straat gedenkplaten had opgericht en suggereerde dat Wilders was overleden, logisch. Artikel 10 EVRM omvat de vrijheid van artistieke expressie.¹⁷ Gecombineerd met het geleerde uit de Alinak-zaak wordt duidelijk dat zijn kunstwerk bescherming geniet nu het een politieke dimensie bevat.

¹³ EHRM 8 juli 1999 (Karatas) in Meryem Aksu, “Grote woorden, kleine daden”, NJB Afl. 2004/34 en “Nota grondrechten in een pluriforme samenleving”, Kamerstukken II, 2003-2004, 29 614, nrs. 1 en 2.

¹⁴ Een criterium dat o.m. stamt uit EHRM 23 september 1994 (Jersild) NJ 1995, nr. 382 m.nt. EJD.

¹⁵ Annotatie bij EHRM 29 maart 2005 (Alinak - Turkije), EHRM 13 september 2005 (IA - Turkije) en EHRM 31 januari 2006 (Giniewski - Frankrijk) in NJ 2007, nrs. 198-200, p. 1998-2002.

¹⁶ Ayaan Hirshi Ali heeft de profeet ooit in een interview een pedofiel genoemd, waarvoor zij niet werd veroordeeld. Rechtbank Den Haag 15 maart 2005, LJ-Nummer: AT0303.

¹⁷ NRC 3 augustus 2007, Rechtbank Rotterdam 17 augustus 2007, LJ-Nummer: BB1962.

Politiek forum

“Dat is een politieke mening. Ik zit in de Tweede Kamer om die te uiten”, aldus Wilders over zijn wensen ten aanzien van de Koran. De grenzen van toelaatbare kritiek worden minder snel overschreden als ze afkomstig zijn van een politicus dan van een gewone burger, lezen we bij de Hoge Raad.¹⁸ Maar in de zaak tegen Centrum-Democraat Hans Janmaat¹⁹ bleek dat geen absolute vrijheid van meningsuiting te garanderen. Janmaat zei tijdens een demonstratie: “Wij schaffen zodra wij de mogelijkheid en de macht hebben de multi-culturele samenleving af”. Hij werd veroordeeld omdat “deze woorden geen geoorloofde kritiek op het minderhedenbeleid, maar een verboden aansporing tot discriminatie opleveren”. Vrij samengevat: “Voor andere dan in het parlement gedane uitlatingen, geniet Janmaat geen onschendbaarheid. Zijn strafvervolging is, ondanks zijn status als politicus, niet in strijd met het recht op vrije meningsuiting. Zonder gevaar voor strafvervolging kan hij in de Tweede Kamer het beleid betreffende buitenlanders aan de orde te stellen. Buiten de Tweede Kamer zal hij zijn verantwoordelijkheid in acht moeten nemen en de grenzen van de strafwet in het oog moeten houden. Dit vergt terughoudendheid en bedachtzaamheid met name bij een beoogde beïnvloeding van de publieke opinie.”

De balans

Journalist Bart Crouchs interviewde vele politici over Janmaats veroordeling en citeerde onder andere Bram Peper die de bestraffing “een schandvlek op de Nederlandse democratie” noemt.²⁰ Ik vind de overwegingen van de rechter wel logisch na wat ik gelezen heb in de genoemde jurisprudentie. Ik denk ook dat Wilders het moeilijk zal krijgen in zijn kruistocht tegen de Koran en wel om meerdere redenen: met zijn brief, die hoogstwaarschijnlijk geen artistieke expressie genoemd kan worden, trad hij buiten het politieke forum, doordat hij de massamedia opzocht. Zijn uitingen waren daarnaast nog eens religieus-zedelijk van aard. Maar ik weet het niet zeker, niet na bestudering van de “meesters”. Voor mij heeft Gabriel Marcel gelijk: hoe meer ik lees hoe moeilijker ik het vind om een mening te hebben.

Daarmee ben ik aangeland bij het tweede probleem, het pijnlijkste. Als de woorden van Marcel kloppen, betekent dat dan ook het omgekeerde, namelijk dat meningen uitingen zijn van mensen die zich niet verdiepen? Daartegen spreekt het feit dat een mening een gevoel of overtuiging mag zijn. Die blijkt te worden gevormd door vele aspecten: geloofsovertuiging, instinct en het kunnen isoleren van overtuigingen. De psycholoog Wright²¹ legt uit dat het een kwestie van karakter is. Mensen met een gebrek aan differentiatievermogen kunnen bijvoorbeeld diefstal categorisch veroordelen zonder zich te realiseren dat er situaties zijn die dat noodzakelijk maken. Mensen die bovendien een gesloten geest hebben zijn geneigd voor alles van wat ze menen steeds bevestiging te vinden. In die zin is het hebben van een mening wellicht minder vrij dan we denken.

Soms is er wel bewijs voor Marcells stelling te vinden, bijvoorbeeld daar waar Wilders zegt: “De Koran verbieden zoals ook *Mein Kampf* verboden is”. Het Land Beieren heeft na de Tweede Wereldoorlog in 1945 alle bezittingen van Hitler, waaronder zijn auteursrecht op *Mein Kampf*, geconfisqueerd. De Nederlandse Staat deed hetzelfde met de vertaalrechten van de NSB'er Steven Barends. Op grond daarvan kan elke heruitgave tegen worden gegaan, zoals in 1974, toen uitgeverij Ridderhof aankondigde plannen in die richting te hebben. Het op deze manier tegengaan van een publicatie is omstreden. Mr. D.W.F. Verkade verwoorde

¹⁸ Hoge Raad 17 oktober 2006, LJ-Nummer: AX5765.

¹⁹ HR 18 mei 1999, NJ 1999, nr. 634.

²⁰ Bart Crouchs “Arme Janmaat” op www.meervrijheid.nl 17 januari 2005.

²¹ Derek Wright, Psychologie van het morele Gedrag, Het Spectrum 1974, p. 171 e.v..

het als volgt: “Het auteursrecht wordt gebruikt als censuurmiddel terwijl het daar nooit voor bedoeld is.”²² Tot dezelfde conclusie kwam het Gerechtshof in de “Scientology-zaak” in 2003.²³ Scientology procedeerde tegen een aantal internetproviders dat “werken waarvan Scientology het auteursrecht bezit” op de site had staan in een stuk geschreven door een zekere F., die lid was geweest van Scientology en de wereld waarschuwde door passages uit die “geheime geschriften” uit de doeken te doen. Scientology beriep zich op het auteursrecht daarop, maar het Hof oordeelde, dat het auteursrecht niet dient om de vrijheid van meningsuiting van F te beperken. Dat zou “disproportioneel zijn”. Uit een beetje onderzoek blijkt dat Wilders hier niet heeft gecheckt hoe Mein Kampf werd verboden, zodat zijn uitspraak voldoet aan de stelling van Marcel.

Veel waardering voor het uiten van een mening die niet op feiten berust of geverifieerd werd, heeft de rechter niet. In een zaak, ik noem hem Alanya²⁴, werd een journalist aangeklaagd wegens smaad. Hij bracht in het tijdschrift *Dünya*²⁵ vermeend “uitdagend gedrag” van vier Nederlandse meisjes in verband met hun verkrachting tijdens hun vakantie in de Turkse badplaats. Zijn betoog was gebaseerd op niet geverifieerde geruchten, die hij als feiten presenteerde. Ondanks zijn beroep op artikel 10 EVRM werd de journalist inderdaad veroordeeld.²⁶ In de McVicar-zaak²⁷ had een Britse journalist een atleet beschuldigd van dopinggebruik en zei het EHRM dat een krant in principe de plicht heeft zijn bronnen te verifiëren, afhankelijk van “the nature and degree of the defamation in question”. Het vooruitkijken en voorvoelen van de belediging die anderen aangedaan wordt, brengt mee dat een zeker onderzoek verwacht mag worden.

Waarom geldt dat niet voor ons allemaal? Mag in dit tijdperk, waarin we onze meningen kunnen presenteren aan de wereld zoals kranten dat doen niet van iedereen wat onderzoek worden verwacht? Niet voor iedereen of elke kwestie natuurlijk, soms is een schadevergoeding of excuses beter. Ik wil niet betogen dat Renate Dorrestein moet meewerken aan een verificatie door Hugo Borst, die onlangs in een column in het AD over een transfer in de voetbalwereld schreef: “de onderhandelingen verliepen nog stroever dan de vagina van Renate Dorrestein”. Uit de zaak voor de Raad voor de Journalistiek van ‘medium’ Jomanda versus columnist Poortinga, die nog veel grover tekeer ging, blijkt echter: “Als het zo ver gaat dat de een persoon ernstig wordt gekrenkt en het maatschappelijk debat escaleert, is het de vraag of nieuwsmedia er verstandig aan doen columns van een dergelijke kwaliteit te plaatsen.”²⁸

Misschien doen wij er allemaal verstandig aan ons te realiseren dat de vrijheid van meningsuiting een zo mooi goed is, dat we het niet mogen misbruiken: “Van dat waarover men niet spreken kan, moet men zwijgen.” Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus* (1922)

²² Volkskrant 1975, bron: “Verboden Boeken, Verboden door Pausen en dictators, puriteinen en boekenhaters”, De Bijenkorf BV (- C.J. Aarts en Mizzi van der Pluijm), Amsterdam 1989.

²³ Gerechtshof 's-Gravenhage 4 september 2003, LJ-Nummer: AI5638.

²⁴ Hoge Raad 17 oktober 2006, LJ-Nummer: AX5765.

²⁵ Jaargang 5, 15 juni 2002-21 juni 2002)

²⁶ Annotatie E.J. Dommering bij HR 17 oktober 2006, NJ 2007, nr. 25.

²⁷ EHRM 7 mei 2002, NJ 2004, 337.

²⁸ <http://www.rvdj.nl/2002/27>.